

MA'MURIY HUQUQBUZARLIKKKA OID ISHLARNI YURITISHDA YARASHUV INSTITUTINING AHAMIYATI

Imomov Samandar Karimqul o'g'li

Xovos tumani, IIB, JXX, HPB profilaktika inspektori

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasi sud-huquq tizimiga yarashuv institutining kirib kelishi, ushbu institutning ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlarni yuritishdagi o'rni va ahamiyati

Kalit so'zlar: Yarashuv instituti, ma'muriy huquqbuzarlik, ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlar.

Mamlakatimizda sud-huquq tizimini demokratlashtirish hamda erkinlashtirish, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasida keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2021-yil 4-oktabr kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish haqida"gi qonuni bu borada yana bir muhim huquqiy asos bo'ldi. Ushbu qonun bilan O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgargarlik to'g'risidagi milliy qonunchiligimizga taraflarning o'zaro yarashganligi munosabati bilan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish tugatilishi tartibi, ya'ni "Yarashuv instituti" kirib keldi.

Dastlab Yarashganlik munosabati bilan jazodan ozod qilish amaliyoti 2001-yilda jinoyat kodeksiga 66¹-modda sifatida kiritilgan edi. Bu institut amaliyotda o'zini oqladi va bugungi kunda ham samarali foydalanib kelinmoqda. Yarashganlik instituti joriy qilinishi tufayli juda ko'p fuqarolar jinoiy javobgarlikdan ozod qilindi va ozod qilinmoqda. Shu bilan birga bilib-bilmay jinoyat sodir qilgan fuqarolar qonunchilikdagi bu imkoniyatdan oqilona foydalanib, qilmishidan pushaymon bo'lib, o'zaro yarashib, to'g'ri xulosa chiqarmoqda.

Shu o'rinda aytish kerakki, er-xotin, qarindosh-urug', qo'ni-qo'shni, tanish-bilishlar o'rtasida o'zaro kelishmovchilik ro'y berishi hayotda uchrab turadi. Huquqni qo'llash amaliyotida, shu vaqtgacha, fuqarolarning mol-mulkiga ziyon yetkazish bilan bog'liq bo'lgan yoxud birinchi marta ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxs tomonidan o'z vaqtida jabrlanuvchiga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zarar qoplanganida, sodir etgan qilmishidan chin ko'ngildan pushaymon bo'lganida hamda jabrlanuvchi bilan yarashgan taqdirda ham unga nisbatan "Yarashuv instituti"ni qo'llagan holda ma'muriy javobgarlikdan ozod qilish mexanizmi mavjud bo'lmagan.

Tabiiyki, bu yaqin insonlar o'rtasida adovat davom etishiga, ularning orasiga sovuqchilik tushishiga sabab bo'lib kelgan.¹

Misol uchun, Sirdaryo viloyati Xovos tumanida yashovchi ikki qo'shni o'rtasida kelishmovchilik tufayli biri ikkinchisiga yengil tan jarohati yetkazadi. Bu huquqbuzarlik yuzasidan profilaktika inspektori ma'muriy ish hujjatlarini to'plab, tan jarohati yetkazgan qo'shniga qonuniy chora ko'rish uchun tuman sudiga yuboradi. Biroq, biroz vaqt o'tib, ikkinchi taraf o'zaro yarashgani, jabr yetkazgan shaxsga nisbatan hech qanday da'vosi yo'qligi, qo'shnilar o'rtasida do'stona muhitni asrab qolish uchun sud majlisida ishtirok etmasligini bildirib iltimosnoma yozgan. Shunga qaramay, profilaktika inspektori ularni sud majlisiga olib borishga majbur bo'lgan. Bu holatga esa qo'shnilar e'tiroz bildirgan. Bu fuqarolarda ichki ishlar organlariga nisbatan ishonchsizlik hissinu uyg'otishga ham sabab bo'layotgani bor haqiqat edi.

Shu sababli, ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonunchiligimizni liberallashtirish hamda ushbu qonunimizda insonparvarlik tamoyillarini keng qo'llash maqsadida "Yarashuv instituti" deb nomlangan institut MJtKda alohida norma sifatida mustahkamlandi. Yarashuv institut alohida norma sifatida milliy qonunchiligimizda mustahkamlanishi orqali, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda tomonlarning kelgusida o'zaro bir-biriga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishini to'xtatishga, shuningdek, 1 yil mobaynida 2 marotaba sodir etilgan taqdirda jinoyat deb topiladigan ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olish va bu orqali Respublikamizda jinoyatchilikni keskin kamaytirishga hamda fuqarolarning sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarga nisbatan ishonchni ya'nada ortishiga va milliy qonunchiligimizda adolatlilik hamda insonparvarlik tamoyillarini keng qo'llash imkonini berdi.

Yarashuv instituti-jabrlanuvchining yarashuv to'g'risidagi arizasiga asosan, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsni ma'muriy javbgarlikdan ozod etishning bir ko'rinishidir. Sud ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi isharni ko'rib chiqishda yarashuv institutini qo'llash jarayonida quyidagi talablar mavjud bo'lganidagina tomonlarning yarashganlik munosabati bilan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni tugatishi mumkin:

- yarashuv tomonlarning o'zaro ixtiyoriy roziligiga asoslanganligi;
- huquqbuzar shaxs o'z aybiga ixtiyoriy iqrorligi;
- yetkazilgan zarar to'liq bartaraf etilganligi;
- sodir etilgan huquqbuzarlik O'zb Res MJtKning 21²-moddasida ko'rsatilgan ma'muriy huquqbuzarlik toifasiga kirishi;

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxs yuqorida keltirilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, ma'muriy javobgarlikdan ozod etilishi mumkin.

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarori, 25.10.2002 yildagi 27-son

Ma'muriy huquqbuzarlik -huquqbuzarlikning bir turi. O'zbekiston Respublikasi MJtKga ko'ra, qonun hujjatlariga binoan ma'muriy javobgarlikka tortish nazarda tutilgan, shaxsga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, mulkchilikka, davlat va jamoat tartibiga, tabiiy muhitga tajovuz qiluvchi g'ayriqonuniy, aybli (qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida) sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik tushuniladi

Ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlarni yuritish- sodir etilgan ma'muriy huquqbuzarlikni ushbu ishni ko'rib chiqishga vakolatli bo'lgan organ(mansabdor shaxs) tomonidan ishni o'z vaqtida, har tomonloma, to'la va ob'ektiv ravishda aniqlab chiqishdan, bu ishni qonunchilikka muvofiq hal etishdan, chiqarilgan qarorning ijrosini ta'minlashdan, shuningdek, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etish sabablari va bunga olib kelgan shart-sharoitlarni aniqlashdan, huquqbuzarliklarning oldini olishdan iborat alohida prosessual bosqich tushuniladi.

Huquqbuzarliklar ichida ma'muriy huquqbuzarlik turi ijtimoiy hayotda juda ko'p kuzatiladigan huquqbuzarliklar turidan bittasi hisoblanadi. Ushbu huquqbuzarlik boshqa huquqbuzarliklardan, xususan, jinoiy huquqbuzarlikdan o'zining, ijtimoiy xavflilik darajasidan, tajovuz qilinayotgan obekt xususiyatidan, sudlanganlik holatidan va boshqa bir qator xususiyatiga ko'ra farq qiladi. Ma'muriy huquqbuzarliklar kundalik hayotimizning turli jabhalarda ko'plab uchraydi. Xususan, oila-turmush doirasidagi, sog'liqni saqlash doirasidagi, jamoat tartibini ta'minlash borasidagi va boshqa bir qator huquqbuzarliklar shular jumlasidandir. Albatta, MJtKda ko'rsatib o'tilgan huquqbuzarliklardan bittasi sodir etilgan taqdirda, huquqbuzar shaxsni har qanday holatda ham ma'muriy javobgarlikka tortishga asoslar yetarli bo'ladi. Lekin MJtKda shunday huquqbuzarliklar borki, ushbu huquqbuzarliklar sodir etilgan taqdirda, ushbu huquqbuzarlikdan jabrlangan shaxsga, ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs tomonidan yetkazilgan zarar qoplanganligi, jabrlanuvchi shaxs huquqbuzar shaxs bilan o'zaro kelishib olganligi va boshqa asoslarga ko'ra jabrlangan shaxsning ikkinchi tomonga nisbatan hech qanday da'vo-e'tirozi yo'qligi sababli ushbu ish bo'yicha huquqbuzar shaxsni javobgarlikka tortish, albatta, insonparvarlik va adolatlilik prinsiplariga zid kelishi va ikki tomonning kelgusidagi munosabatlariga salbiy ta'sir etish holatlari kuzatilishi mumkin. Shu sababli qonunimizdagi ushbu bo'shliqni bartaraf etish maqsadida, 2021-yil 4-oktabr kuni «O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga hamda O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartishlar kiritish haqida»gi qonuni muhtaram Prezidentimiz tomonidan imzolanib ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni yuritish jarayoniga yangi institut "Yarashuv instituti" kiritildi. Ushbu qonunga asosan, MJtKning quyidagi bir qator moddalar bo'yicha yarashuv instituti qo'llanilishi ko'rsatib o'tildi. Xususan, Ushbu Kodeksning 40-moddasida (tuhmat), 41-moddasida (haqorat qilish), 45-moddasida (fuqarolarning turar joyi daxlsizligini buzish), 46-moddasida (fuqaroga

ma'naviy yoki moddiy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni oshkor etish), 46¹-moddasida (shaxsiy hayot daxlsizligini buzish), 52-moddasida (yengil tan jarohati yetkazish), 61-moddasining birinchi va ikkinchi qismlarida (oz miqdorda talon-taroj qilish), 61²-moddasida (mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish), 62-moddasida (topib olingan mol-mulkni yashirish), 104-moddasida (ekinzorlarni payhon qilish, qishloq xo'jalik ekinlarining dalada to'plab qo'yilgan hosiliga zarar yetkazish yoki uni yo'q qilib yuborish, ko'chatlarga shikast yetkazish), 121-moddasida (transport vositalarining ichki jihozlariga shikast yetkazish), 133-moddasida (transport vositalari haydovchilarining yo'l harakati qoidalarini buzishi jabrlanuvchiga yengil tan jarohati yoki ancha miqdorda moddiy zarar yetkazilishiga olib kelishi), 134-moddasida (haydovchilarning yo'l harakati qoidalarini buzishi transport vositalarining yoki boshqa mol-mulkning shikastlanishiga olib kelishi), 183-moddasida (mayda bezorilik), 200-moddasida (o'zboshimchalik) nazarda tutilgan ma'muriy huquqbuzarliklarni sodir etgan shaxs, agar u o'z aybiga iqror bo'lsa, jabrlanuvchi bilan yarashsa va yetkazilgan zararni bartaraf etsa, ma'muriy javobgarlikdan ozod etilishi belgilab berildi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, joriy yilning 8 oyida 11 ming 477 ma'muriy huquqbuzarlik aynan oilada, ya'ni er-xotin, qaynona-kelinlar o'rtasida sodir bo'lib, ularning barchasi, yarashtiruv instituti mavjud bo'lmagani bois, hududiy profilaktika inspektorlari tomonidan ma'muriy bayonnomalar tuzilib sudlarga yuborilgan. Endilikda qonunchiligimizda "Yarashuv instituti"ning joriy etilishi yuqoridagi kabi holatlarning oldini oladi, ortiqcha ovoragarchilikka chek qo'yadi. Qolaversa, er-xotin, yaqin qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchilik o'zaro adovatga aylanib ketishining oldi olinadi, oila-turmush munosabatlari doirasida huquqbuzarliklar kamayishiga erishiladi.

Bugungi kunda sud organlari tomonidan eng ko'p ko'riladigan ishlar ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlar hisoblanadi. Ushbu ishlarni ko'rib chiqishda avvalo adolat va qonun ustuvorligiga tayaniladi. Muayyan ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlarni ko'rib chiqayotgan vaqtda odil sudlovni amalga oshiruvchi subekt ya'ni sudya ishning har tomonlama va xolisona ko'rib chiqilishini, ishda ishtirok etayotgan taraflarning o'zaro fikr va mulohazalarini tinglagan holda, shuningdek, ish yuzasidan to'plangan hujjatlar va dallilarga asosan ish yakuni yuzasidan qaror qabul qiladi. Agarda ish taraflarning yarashganligi munosabati bilan sudga ko'rib chiqish uchun yuborilgan taqdirda, sudya taraflarning so'zlarini tinglayotgan vaqtda jabrlanuvchi tarafning ikkinchi tomonga nisbatan hech qanday da'vo-e'tirozi yo'qligini, yarashuv ikki tomonning ixtiyoriy roziligiga asoslanganligi, ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs tomonidan jabrlanuvchiga yetkazilgan zarar to'liq qoplanganligi holatlariga alohid e'tibor qaratishi lozim. Yarashuv to'g'risidagi ariza prosessning har qanday bosqichida, lekin sud ish bo'yicha alohida qaror chiqarilguniga qadar berilishi mumkin.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirda ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishni ko'rib chiqayotgan organ O'zb Res MJtKning 271-moddasi 1-qismiga 10¹-bandiga asosan, ish yuritishni tugatish hamda m'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsni javobgarlikdan ozod qilish masalasini hal etishi lozim.

Xulosa va takliflar:

Bugungi kunda Respublikamizda Sud organlari tomonidan eng ko'p ko'riladigan ishlar ma'muriy huquqbuzarlikka oid ishlar hisoblanib, ushbu ishlar ko'p holatlarda qarindosh-urug', tanish-bilish, do'st-birodar, er-xotinlarning bir-biriga nisbatan ma'muriy huquqbuzarliklarni sodir etishi, ushbu huquqbuzarlikni sodir etayotgan vaqtda ular o'zaro bir-biriga nisbatan jahl ustida shunday huquqbuzarliklarni sodir etib kelayotganligi biroq oradan biroz vaqt o'tganidan so'ng, taraflar yana avvalgidek, munosabatlarini davom ettirayotganligi, lekin ushbu huquqbuzarlik sodir etilgan vaqtda kelib tushgan arizaga asosan hujjatlar to'planib jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudiga olib chiqishga tayyor holatga keltirilgan vaqtda tomonlar o'zaro yarashib olishganligini, ariza bilan murojaat qilgan fuqaro ish yuzasidan hujjatlarni to'plab sudga olib chiqayotgan mahalla profilaktika inspektoriga arizasini qaytarib olishini, ikkinchi taraf esa tanishi ekanligini, agar mazkur to'plangan hujjatlarni sudga olib chiqqan taqdirda ularning o'zaro munosabatlari buzilib ketishi va bir-biriga nisbatan adovat uyg'onishi mumkinligini aytib profilaktika inspektoridan bir-birini o'zaro yarashtirishini iltimos qilish holatlari ko'p bora uchrab turganligini bunday vaziyatda hujjatlarni sudga olib chiqayotgan profilaktika inspektori uchun qonuniy, ikkala tomonning ham manfaatiga xizmat qiluvchi qaror qabul qilish zarurati vujudga keladi. Ushbu holatda profilaktika inspektori uchun eng to'g'ri va samarali qaror bu-

YARASHUV INSTITUTI hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, ushbu institut bugungi kunda eng ko'p qo'llanilib kelinayotganligi hamda ma'muriy huquqbuzarlik to'grisidagi ishlarni eng samarali usulda tugatish imkonini berayotganligi ushbu institutning bugungi kundagi dolzarbligi uning ta'sir doirasiga tushuvchi MJtK da belglab berilgan moddalar doirasini kengaytirish zarurati ushbu institut bilan bog'liq qonunchilik sohasini takomillashtirish, isloh qilish kerakligini anglatadi. Shulardan kelib chiqib quyidagi takliflar ilgari suriladi:

TAKLIF:

-O'zbekiston Respublikasi MJtKning 21²-moddasida ko'rsatib o'tilgan yarashuv instituti ta'sir doirasiga tushadigan moddalar sonini oshirish;

-O'zbekiston Respublikasi MJtKning 59²-moddasi 1-qismida ko'rsatilgan huquqbuzarlikni ham ushbu institut ta'sir doirasiga kiritish: Sababi ushbu turdagi huquqbuzarliklarning aksariyati er-xotin o'rtasida sodir etilayotganligi sababli, ushbu ish sud tomonidan ko'rib sudya tomonidan huquqbuzar shaxsga nisbatan ushbu modda sanksiyasida ko'rsatilgan jarima yoki ma'muriy qamoq jazolaridan birining qo'llanilishi

huquqbuzar shaxsda jabrlanuvchiga nisbatan nafratning uyg'onishi va bu orqali oilaning ajrashib ketishiga olib kelishi kabi salbiy holatlarni keltirib chiqarayotganligi;

-Yarashuv institutining dolzarbligini hamda bu institut borasidagi bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish, uning mazmun-mohiyatini to'la anglab yetishlari uchun HMQO ta'lim muassasalari tinglovchi va kursantlari hamda yuridik institut, (litsey,kollejlar)da tahsil olayotgan talabalar uchun qo'shimcha o'quv-seminar mashg'ulotlarini tashkillashtirish;

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;
- O'zbekiston Respublikasi MJtK;
- O'zbekiston Respublikasi JK;
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Sud plenumi qarorlari;